

UDK 811.163.42'367.625.43

UDK 811.163.42(091)

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 10. X. 2016.

Prihvaćen za tisak 24. XI. 2016.

Ivana Eterović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
isankovi@ffzg.hr

SINTAKTIČKE FUNKCIJE PARTICIPA U HRVATSKIM PROTESTANTSKIM *ARTIKULIMA* (1562.)

Prvi hrvatski prijevod Augsburške vjeroispovijesti nastao je 1562. godine zahvaljujući djelatnosti hrvatskih protestanata Stipana Konzula i Antuna Dalmatina, koji su preveli slovensku redakciju Primoža Trubara i otisnuli je u dva izdanja: glagoljicom i ćirilicom. Uzora na koji su se mogli ugledati pri prevođenju toga djela nisu imali, stoga je zanimljivo vidjeti kakav su jezik predvidjeli za ona izdanja koja nisu bila usko vezana uz oltar (kao što je primjerice *Novi testament*), odnosno postoji li razlika između jezika namijenjena liturgijskim i neliturgijskim izdanjima ili je riječ o jedinstvenoj književnojezičnoj koncepciji. U ovome radu raščlanjuju se sintaktičke funkcije aktivnoga participa prezenta i aktivnoga participa preterita I. u glagoljičkome izdanju *Artikula* kako bi se utvrdilo koji su im status hrvatski protestanti namijenili kao jednomu od ključnih elemenata dotad najprestižnije inačice hrvatskoga književnog jezika. Premda hrvatski prijevod vrlo dosljedno slijedi Trubarov predložak, posebno su zanimljivi mnogobrojni primjeri u kojima hrvatski protestanti uvođe particip na mjesto drugih slovenskih sintaktičkih konstrukcija.

1. Uvod

Augsburška vjeroispovijest (*Confessio Augustana*) religijski je spis koji je sastavio bliski Lutherov suradnik Philipp Melanchthon, a koji je postao službenim vjeroispovjednim obrascem luteranskih crkava. Predstavljena je 1530. na državnom saboru u Augsburgu, gdje su na poziv Karla V., koji je težio pomi-

riti sukobljene struje, reformatori branili svoju ideju o reformi Crkve. Nakon katoličkoga odgovora *Confutatio pontificata*, Melanchthon je priredio obranu Apologija Augsburške vjeroispovijesti (*Apologia Confessionis Augustanae*, 1530./1531.) i novo izdanje izvornika (*Confessio variata*, 1540.),¹ koji su među temeljnim dokumentima većine današnjih protestantskih crkava.² Augsburška vjeroispovijest objavljena je do 1561. godine u brojnim izdanjima, latinskim i njemačkim (Rupel 1927: 101, 111), a 1562. doživjela je svoje prvo slovensko³ i hrvatsko (glagoljičko i ćiriličko) izdanje: *Artikuli ili deli prave stare krstianske vere, iz Svetoga pisma redom* [u ćiriličkom izdanju *redom'*, nap. a.] *postavljeni na kratko razumno složeni i stumačeni* [...]. *Sada v'novê is'latinskoga, nemškoga i krainskoga jazika va hrvacki verno s'tlmačeni. Po Antonu Dalmatinu, i Stipanu Istrianu.* [...] *V Tubingi, 1562.*

2. Odnos hrvatskoga protestantskog izdanja *Artikula* prema slovenskome predlošku

Slovenski filolog Mirko Rupel istražio je odnos glagoljičkog i ćiriličkog izdanja *Artikula* prema prijevodu Primoža Trubara i utvrdio da su Stipan Konzul i Antun Dalmatin gotovo doslovno preveli slovensko izdanje, unatoč tomu što su u jednome trenutku osudili Trubara zbog (ne)pravovjernosti njegove redakcije (1929: 276, 278). Trubar je naime u svojem prijevodu združio u jednu cjelinu augsburšku, virtemberšku i sasku redakciju te Apologiju, čime je želio

¹ Hrvatski prijevod tih dvaju djela objavljen je glagoljicom i latinicom 1564. godine: prijevod novoga izdanja Augsburške vjeroispovijesti iz 1540. pod naslovom *Spovid i spoznanie prave krstianske vire* [u latiničkome izdanju *vere*, nap. a.] [...]. *Sada naiprvo iz latinskoga i nimškoga êzika va hrvatski* [u latiničkome izdanju *hrvacki*, nap. a.]: *po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrièninu* [u latiničkome izdanju *Istrianu*, nap. a.] *istlmačena*; prijevod Apologije pod naslovom *Bramba augustanske spovodi(!). Apologia menovana. Verno tlmačena iz latinskoga êzika va hrvatski, po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrièninu*. Latinički prijepis izrađen je prema načelima dogovorenim i provedenim na projektu *Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. st.* (Hrvatska zaklada za znanost, IP-2014-09-6415), u okviru kojega je i nastao ovaj rad, s tom iznimkom što je pisanje velikoga početnog slova u navođenju naslova usklađeno sa suvremenom hrvatskom pravopisnom normom. Drugdje u radu dosljedno slijedim dogovorena transliteracijska načela pri navođenju primjera. Preslik naslovnice glagoljičkih izdanja objavljen je u Nazor 2008: 122–123, a naslovnice latiničkog izdanja *Spovodi* u Jambrek 1999: 221.

² Detaljnije o Augsburškoj vjeroispovijesti, njezinu sastavu i hrvatskim protestantskim prijevodima njezinih izdanja v. u Bilokapić 1984: 21–22; Jambrek 1999: 215–222; ORL 2002: 65–66.

³ Rupel pretpostavlja da je Petar Pavao Vergerije „naložio” Trubaru slovenski prijevod još 1555., koji je svjetlo dana ugledao između 11. travnja i 21. svibnja 1562. (Rupel 1927: 102–103). Ujedno isključuje mogućnost da je neki prijevod postojao prije 1559., što znači da je riječ o prvome slovenskom prijevodu spomenutoga djela, pri čijem se prijevodu Trubar nije mogao osloniti ni na koji domaći predložak.

osigurati njihovu bolju razumljivost i prihvaćenost u puku (Rupel 1927: 105).⁴ Njegov temeljni predložak Rupel (1927: 112) vidi u djelu *Confessiones Fidei Christianae tres, diuerfis quidem temporibus editae [...] Quarum prima exhibitata est Inuictifs. Imp. Carolo V. Caefari Aug. in Comicijs Auguftae, Anno XXX. Reliquae duae oblatae funt Synodo Tridentinae: altera quidem nomine Ecclefiarum Saxonicarum: altera uero nomine [...] D. Chriftophori. ducis Virtembergfis [...] Francofurti [...] MDLVI* (1553., 21556.).

Takav odabir predložaka izazvao je kritike u teološkim krugovima zbog pitanja ispravnosti prijevoda, a s njim se nisu složili ni Konzul ni Dalmatin, određivši svojim predlošcima samo Augsburšku vjeroispovijest i Apologiju (Rupel 1927: 105–108; 1929: 279). Njihovo ograđivanje od Trubarova prijevoda Rupel ocjenjuje začudnim jer su prethodno već preveli njegov slovenski predgovor, a nakon toga ipak stavili svoj potpis i pod njegov njemački predgovor, stvarajući naposljetku gotovo posve dosljedno hrvatski prijevod prema slovenskome predlošku (1929: 276). Premda se na naslovnom listu dvaju hrvatskih izdanja navodi da su *Artikuli* prevedeni s latinskoga, njemačkoga i slovenskoga jezika, Rupel je utvrdio da takav redosljed ne odaje i stvaran prioritet izvora kojima su se Konzul i Dalmatin služili. Štoviše, odstupanje od slovenskoga predloška posve je iznimno i može se pronaći tek na pet mjesta, gdje su se pak služili latinskim predloškom, koja količina teksta zajedno uzeta ne prelazi ni jednu tiskanu stranicu (1929: 280–283). Rupel pretpostavlja da su ta mjesta slučajni ostatak kojega starijeg prijevoda koji je Konzul imao u svojim rukama prije početka prevođenja slovenskih *Artikula* (1929: 283).⁵

Uz navedene izvore Konzul i Dalmatin služili su se i Svetim pismom. Samo uvođenje biblijskih citata u rubnim bilješkama Trubarova je inovacija u odnosu na njegove predloške (Rupel 1927: 119–120), što prihvaćaju i hrvatski prevoditelji, ali njihov prijevod na tim mjestima ne slijedi Trubarov ni u strukturi (preciznost navođenja točnih referencija za pojedini citat) ni u odabiru riječi

⁴ Važnost *Artikula* dokazuju Trubarove riječi u predgovoru *Novom testamentu* (IIIb) da te knjige ne čitaju samo po školama nego i „kmetje in njihovi otroci po vaseh” (Rupel 1927: 105). S druge strane Konzulu i Dalmatinu, piše Rupel, važnijim od razumljivosti bilo je postizanje pravovjernosti prijevoda (1929: 278–279). Ipak, takav Ruplov zaključak pobijaju već i sami izvori jer predgovori hrvatskih protestantskih izdanja izvrsno svjedoče o tome koliko im je bila važna razumljivost (usp. npr. Matešić 1992: 11–12; Jembrih 2007: 173, 201–203), a što potvrđuje i njihova književnojezična koncepcija (npr. tehnika kontaktne sinonimije). Osim toga ne smije se smetnuti s uma da pravovjernost prijevoda nije bila isključivo jezično već i teološko pitanje. Čini se da je Rupel imao na umu samo njihove prigovore Trubarovu prijevodu *Artikula*.

⁵ To bi mogao biti prijevod Jurja Cvečića, koji Matija Klombner spominje u trima pismima Ungnadu iz 1561. godine. U njima se navodi da Cvečić prevodi Augsburšku vjeroispovijest, a potom i da ju je preveo u cijelosti, no daljnja je sudbina toga rukopisa nepoznata (Rupel 1929: 279–280). Rupel smatra da je Cvečić mogao ustupiti svoj prijevod Konzulu i Dalmatinu.

(različit predložak). Rupel smatra da to odstupanje upućuje na to da su Konzul i Dalmatin pred sobom već imali kakav prijevod Biblije, no napominje da se on ne može poistovjetiti s njihovim prijevodom *Novoga testamenta* jer se pojedina mjesta ne podudaraju ni s tim izvorom. Prema Ruplovim riječima moglo bi se učiniti kako se ovdje možda otvara prostor i za koji hrvatskoglagoljski ili latinički (npr. *Bernardinov lekcionar*) predložak, no nisam uvjerena da je Rupel u pravu. Doslovan citat nije vjerojatno ni bio nužan s obzirom na to da je Trubarova redakcija Augsburške vjeroispovijesti bila ciljano proširena u odnosu na Melancthonovu izvornu verziju radi približavanja širem krugu korisnika, a budući da je čitava utemeljena u Svetome pismu, možemo pretpostaviti da je i parafraza bila sasvim dovoljna i prihvatljiva. Kako će se vidjeti kasnije iz nekoliko zabilježenih primjera participa koji su dijelom navoda iz Svetoga pisma, riječ je uvijek o prilično vjernoj parafrazi odgovarajućih mjesta iz *Novoga testamenta*, zbog čega mi se ne čini potrebnim tražiti drugi predložak, no riječ je o malenu broju primjera, stoga nije moguće donijeti pouzdanije zaključke. Istraživanje koje bi pružilo odgovor na pitanje je li tako i u svim ostalim navodima nesumnjivo zaslužuje biti temom posebnoga rada.

Ostala odstupanja, kada nisu odraz činjenice da je hrvatsko izdanje bilo namijenjeno drugoj sredini (npr. izmjena *slovenski* > *hrvatski* i njemu srodne odrednice toga vremena), svode se na manje razlike u prijevodu, i to na onim mjestima na kojima Konzul i Dalmatin proširuju Trubarov prijevod radi postizanja veće točnosti ili izostavljaju pojedine dijelove kako bi izbjegli njegove stilske nespretnosti,⁶ čemu valja pridodati i uvođenje sinonima u hrvatskome prijevodu (Rupel 1929: 285–288). Eksplikativna kontaktna sinonimika bitno je obilježje hrvatskih protestantskih izdanja (usp. npr. Hafner 1971: 368; Jembrih 2007: 181–199, 230–231, 254–255; Čupković 2010b: 11–19; 2013).

3. Dosadašnja istraženost sintakse hrvatskih protestantskih izdanja

Važnost opširnijeg uokvirivanja prijevodne djelatnosti hrvatskih protestanata dobiva svoj puni smisao kada osvijestimo da je umnogome riječ o prvim hrvatskim prijevodima uopće⁷ – među koje valja ubrojiti i *Artikule*. Domaći pred-

⁶ U slovenskim *Artikulima* zamjetno je za propovjednika Trubara karakteristično „razmahivanje” radi osiguravanja veće razumljivosti, jasnoće i preciznosti, odnosno znatnije proširivanje teksta preuzeta iz predloška u novome prijevodu. O Trubarovim inovacijama te tehnici kompiliranja i miješanja v. Rupel 1927: 115–122.

⁷ Godine 1562., kada su objavljeni *Artikuli*, navršeno je 700 godina od poziva velikomoravskoga kneza Rastislava kao prologa ćirilometodskoj misiji. S jedne strane prijevod Svetoga pisma (barem u dijelovima) imao je dakle u tome trenutku već višestoljetnu tradiciju, dok s druge strane brojna protestantska izdanja nisu morala dugo čekati svoj prvi hrvatski prijevod.

ložak na koji se prevoditelj mogao osloniti nije postojao (uostalom, hrvatski protestantski prijevodi 16. i 17. stoljeća veoma su dugo ostali i jedinima), a osim toga prvi put pojavljuje se kao polazni jezik – slovenski (naspram latinskom i talijanskom, u manjoj mjeri i češkom, prethodnih razdoblja, dok je grčki utjecaj zastupljen posredno preko staroslavenskih prijevoda), čija je genetska bliskost Konzulu i Dalmatinu zasigurno istovremeno i olakšavala i otežavala oblikovanje naddijalekatnoga idioma.⁸ Sve to postavlja osobit metodološki problem ponajprije pred istraživača njihove sintakse i leksika.

Stanislaus Hafner naglašava činjenicu da je jezik svih europskih (a tako i hrvatskih) protestantskih izdanja uvijek težio biti svima razumljiv i što bliži onomu svakodnevnoga sporazumijevanja, koji je puku bio prepoznatljiv, blizak i prihvatljiv i na leksičkoj i na sintaktičkoj razini (1971: 370). Ujedno podsjeća na to da su svi reformatori – kao u prvome redu propovjednici, a tek potom spisatelji – bili majstori (izgovorene) riječi.⁹ Da su *čuli* ono što su pisali, nastavlja Hafner, odražava se u njihovoj sintaksi, jezičnom ritmu i ritmičnim završecima rečenica.

Kraće poglavlje o sintaksi hrvatskih protestantskih izdanja nalazimo u kapitalnoj studiji Franje Fanceva o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca 16. stoljeća (1916a, 1916b).¹⁰ Svjestan složenosti i slojevitosti kakvu bi zahtijevalo sustavno istraživanje sintakse tih izdanja, gdje se može očekivati upravo najjači utjecaj brojnih predložaka (stariji i noviji liturgijski tekstovi, slovenski, latinski, njemački i talijanski izvori), Fancev ostavlja takvo opširno istraživanje za drugu priliku i komentira odabrane sintaktičke značajke nastojeći odrediti izdvojene primjere s obzirom na podrijetlo (1916b: 89–98).¹¹ Pritom uočava nesrazmjernu uporabu pojedinih (inojezičnih) konstrukcija između *Novoga testamenta* s jedne strane i drugih izdanja s druge strane (a tako i u predgovorima), pri čijem prevođenju nisu imali oslonca u domaćoj tradiciji.¹² Na suvremenim teorijskim zasadima oblikovan opis jezika hrvatskih protestantskih

⁸ Rupel navodi da su Konzul i Dalmatin prethodno preveli sa slovenskoga glagoljički i ćirilčki *Katekizem, Abecedarij, Razumne nauke* i prvi dio glagoljičkoga *Novoga testamenta* (1929: 274).

⁹ O hrvatskim protestantskim piscima kao vrsnim propovjednicima usp. Jambreč 1999, posebno str. 230–231.

¹⁰ U skladu s vremenom u kojemu je ta studija nastala, osnovni je autorov cilj pružiti relevantne podatke povijesnoj gramatici hrvatskoga jezika: drugim riječima, razlučiti osobine govora hrvatskih reformatora od vanjskih utjecaja (usp. npr. 1916b: 89), zbog čega su najiscrpnije obrađene fonologija i morfologija.

¹¹ Fancev grupira sintaktičke značajke u ova potpoglavlja: *Sročnost, Član, Padeži, Pridjevi, Komparativ, Zamjenice, Glagoli, Futur, Negacija*.

¹² Takva je primjerice uporaba konstrukcije *za + infinitiv* umjesto namjerne rečenice (Fancev 1916b: 90).

izdanja¹³ ponudila je u svojim posve recentnim radovima Gordana Čupković, učinivši ujedno i zamjetan iskorak prema sintaktičkim istraživanjima (2010a: 219–221; 2010b: 19–28).¹⁴

Imajući sve navedeno na umu, kao i općenito slabu istraženost hrvatske povijesne sintakse, ovim radom nastoji se dati prilog boljemu poznavanju sintakse hrvatskih protestantskih izdanja na primjeru *Artikula*. S obzirom na to da su još Franjo Bučar i Franjo Fancev utvrdili da nema bitnije razlike između njihova glagoljičkog i ćirilčkog izdanja (1938: 88–96), što je provjereno i potvrđeno ovim istraživanjem, donose se primjeri samo iz onoga otisnutoga glagoljicom.¹⁵ Fokus je upravljen prema uporabi participa kao jednoga od ključnih sintaktičkih obilježja naslijedenoga liturgijskog jezika kako bi se vidjelo kakav su jezik oblikovali hrvatski protestanti i usporedilo odabrana sintaktička rješenja s tradiranom književnojezičnom baštinom. Ipak, ovo istraživanje valja shvatiti tek kao prolog sustavnijoj obradi sintakse hrvatskih protestantskih izdanja, koja će naposljetku pokazati ima li razlike između jezika namijenjena liturgijskim i neliturgijskim izdanjima ili je riječ o jedinstvenoj književnojezičnoj koncepciji (naravno, elastično shvaćenoj). Drugim riječima, postoji li koja jezična značajka koja bi bila tipična samo za jedan tip izdanja, a da se istovremeno ne može naći i u drugima.

4. Sintaksa participa u glagoljičkome izdanju *Artikula*

Opravdanost sužavanja fokusa i plodnost istraživanja participa kao dobra pokazatelja književnojezične koncepcije hrvatskih reformatora na sintaktičkoj razini uočena je sporadično već i u ranijoj literaturi. Gordana Čupković utvrdila je da su kalkovi sintaktičkih konstrukcija predloška jedan od najočitijih knjiških elemenata u *Novome testamentu*, što oprimjeruje upravo participima (2013). Opredjeljujući se za konstrukcije različite od onih u Lutherovu prije-

¹³ Novum u smislu odmaka od devetnaestostoljetnoga pristupa i pomaka naglaska na utvrđivanje koji su jezik hrvatski protestanti smatrali prikladnim za knjige snažno je zastupljen i u recentnim istraživanjima Stjepana Damjanovića, iako se dosad u svojim radovima nije doticao sintaktičkih tema, već je svoj fokus upravio u prvome redu na odabrana slovopisna, fonološka i morfološka rješenja, promatrajući jezik hrvatskih protestanata u kontekstu književnojezičnih koncepcija hrvatske glagoljske knjige prijelomnoga 16. stoljeća (2014: 59–159).

¹⁴ O očitovanju razgovornosti na sintaktičkome planu *Novoga testamenta* zaključuje sljedeće: „Analitično je povećavanje broja prijedložnih izraza, dekomponiranje riječi i sintagmi te ponavljanje i naglašavanje tematskih početaka. Autorski je stav posebno izražen nijansiranjem modalnosti [...]” (Čupković 2010b: 30).

¹⁵ To međutim ne vrijedi i za ostala hrvatska protestantska izdanja, kako će se vidjeti u sljedećem odlomku.

vodu, latinski ablativ apsolutni hrvatski protestanti prevode nominativom apsolutnim, a prema latinskome prenose i predikatni particip, dok na pojedinim mjestima biraju kompromisna rješenja između latinskoga i njemačkoga predložka (Čupković 2013: 138). Usporedbom glagoljičkoga sa ćirilčkim izdanjem autorica je zamijetila da je posve uobičajena „alternacija knjiških sintetskih sklonjivih participia i odnosnih, govoru primjerenih analitičkih konstrukcija.”¹⁶ (2010b: 20). S obzirom na to da hrvatski protestanti nisu imali predložak na koji su se mogli osloniti u prevođenju *Artikula*, ovdje će nas zanimati kakav su status namijenili aktivnom participu prezenta i aktivnom participu preterita I. u tome djelu. Fokus je sužen na ta dva participia jer je upravo njihov raspon mogućih sintaktičkih funkcija najširi (u odnosu na pasivni particip prezenta, aktivni particip preterita II. i pasivni particip preterita). Korpus istraživanja čine participi ekscerpirani otprilike iz prve polovice *Artikula*: od početne stranice do stranice 56r.

Već i površnim prelistavanjem hrvatskih protestantskih *Artikula* može se zamijetiti da uporaba participia nije ni približno jednako česta onoj u *Novome testamentu*, no to je i očekivano. S obzirom na to da su prevedeni sa slovenskoga predložka, u istraženoj korpusu ne nalazimo sintaktičku konstrukciju dativa ili instrumentala apsolutnih, a tako ni predikatni particip, dok sam nominativ apsolutni pronašla samo u jednome primjeru, o čemu će biti više riječi kasnije.¹⁷ Aktivni particip preterita I. u svim je primjerima pronađenim u *Artikulima* uvijek u funkciji sekundarnoga predikata.¹⁸ Hrvatski prevoditelji uglavnom vjerno slijede Trubarov tekst, rabeći particip na mjestu na kojemu se pojavljuje i u slovenskim *Artikulima*, no vrlo je znakovito što uvode particip i na brojnim mjestima na kojima ga nisu pronašli u predložku, što će se vidjeti iz primjera koji slijede u nastavku.¹⁹

¹⁶ Većom knjiškošću obilježeno je pritom ćirilčko izdanje, što se podudara sa spoznajama drugih istraživača koji su svoju pažnju usmjerili na slovopis, fonologiju i morfologiju dvaju hrvatskih izdanja *Novoga testamenta* (usp. npr. Čupković 2010b, Damjanović 2014: 130–139).

¹⁷ U određivanju sintaktičkih funkcija participia u načelu slijedim klasifikaciju Radoslava Večerke, donekle modificiranu u radovima Jasmine Grković-Major.

¹⁸ Zbog njegove slabe zastupljenosti pretražila sam *Artikule* u cijelosti i zabilježila svega tri primjera. Fancev navodi da je vrlo rijedak u jeziku hrvatskih protestantskih pisaca općenito, ali zabilježio ga je i u atributnoj i poimeničenoj funkciji (1916b: 53–54).

¹⁹ Pretpostavka da je mogući razlog odstupanja hrvatskoga teksta od slovenskoga prijevoda približavanje latinskome i njemačkom predložku nije se pokazala opravdanom, zbog čega se u ovome radu donose usporedno samo hrvatski i slovenski tekst *Artikula*. Naime u njemačkome i latinskome predložku ili uopće nema pojedinih mjesta ili različitost sintaktičkih konstrukcija ne dopušta donošenje ikakvih relevantnih zaključaka o mogućem kalkiranju hrvatskih protestanata, stoga su potpuno isključeni iz daljnje raščlambe.

4. 1. Determinativni particip

Determinativni particip ima gotovo uvijek značenje atributa trajne determinacije, gdje se particip u atributnoj funkciji rabi kao pravi pridjev i sročan je s imenom uz koje stoji u rodu, broju i padežu, a javlja se i u antepoziciji i u postpoziciji ovisno o predložku. U zabilježenim primjerima ime koje određuje particip može biti imenica ili zamjenica. Hrvatski prijevod često slijedi slovenski predložak, a najčešće je riječ o oblicima triju leksičkih jedinica: *bogabojeći*, *(ne)videći* i *vsemogući*:

- (1) Ku svitlost vsemogući Bog ne samo v Nimškoj zemli pusti svititi, nego jest' ošče njega zraki, va okolnja Kraljestva, Gospostva, i dežela dal' (*Predgovor*)²⁰
- (2) Jere Bog' vsemogući jest' svidok' naš' (*Predgovor*)
- (3) Vsemogući večni Bog', rači V. P. M. sa vsimi ostalimi K'rstjanskimi Poglavicami, koi k napredkovanju časti Božje i raširenju njega svetoga Imena po njih' nijednoga pomankanja ne dopuste (*Predgovor*)
- (4) IS(U)H(RS)T jest kip' ili podoba nevidečega Boga²¹ (9r) // Criftus ie ta Rauenpild oli tu Rauenoblizhie tiga neuidezhiga Boga (8r)²²
- (5) Nakratko povsuda, po vsih zemlah vsi Bogabojeći (23r) // In Summa, poufod, po vfeh Deshelah, vfi Bogaboiezhi (21r)
- (6) B'rže i raži jednu zlu žalostnu bojeću bezufanu ili desperanu Vêst', nego jedno veselo s' rce, dobru, pokornu, mirnu i s' rčnu vêtst ima'ju (25v) // Raishi eno hudo shalofno boyezho zagauo Veift, koker enu vefellu ferce, dobro pokoino myrno inu ferzhno Veift imaio (23v)

²⁰ Na onim mjestima u ovome radu gdje izostaje jednakovrijedna slovenska konstrukcija s desne strane riječ je o primjerima zabilježenim u prvome hrvatskom predgovoru glagoljičkomu izdanju, tj. u predgovoru koji je prijevod njemu prethodećega njemačkoga predgovora, a koja su oba predgovora posvećena „presvetlim, visokoroženim hercegom' i gospodinom, gospodinu Ivanu Frideriku Srednjemu, i gospodinu Ivanu Bilelmu bratoma, hercegom' Saksonie, knezom' Turingie, i marhionom Misnie”. S obzirom na to da te stranice nisu obrojčene, umjesto preciznije ga navođenja mjesta primjera u zagradi se navodi samo *Predgovor*.

²¹ Usp. ki [Sin, nap. a.] *jest' prilika Boga ne videčega* (Kol 1, NT2: 248).

²² Trubarov prijevod navodim prema izvorniku: *Articuli oli deili, te prave stare vere kerzhanske, is S. Pysma po redu postauleni inu kratku sastopnu islosheni* (1562.), koji je besplatno dostupan na internetskoj stranici Digitalne knjižnice Slovenije (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-AUQON4KW/?query=%27contributor%3dTrubar%2c+Primo%2c5%be%27&pageSize=25>). U okviru kapitalnoga projekta *Zbrana dela Primoža Trubarja* Pedagoškoga inštituta u Ljubljani, čime bi javnosti trebalo postati dostupno sveukupno djelo Primoža Trubara, u planu je izdanje *Artikula* 2018. godine: Jonatan Vinkler (ur.), *Gradnja „cerkve slovenskega jezika”*: *Articuli 1562, Cerkovna ordninga 1564, Ta slovenski koledar 1557/1582* (v. više na adresi <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=86>).

- (7) Ta isti Bog, jest večni, beztelni, nerazdilen', neizmêren, vsemoguć, jest cela mudrost', cela dobrota, stvoritel' i ohranitel, svih' riči, videćih' i nevidećih' (29r) // Ta ifti Bug, ie vezhni, pres teleſſa, fe nedili narafen ie Vfigamogozh, ie ta cela Modroft, ta cela dobruta, Stuarinik inu Ohranenik vfeh rizhi, Videzhih inu Neuidezhih (27v)
- (8) Nato i zato mi verujemo, spoznamo i spovêdamo, da jest listo jedan' sam jedini, pravi, večni, nedosežni, bezmerni Bog', vsemoguć i stvoritel svih riči, videćih' i nevidećih' (29v) // Natu inu obtu, Mi Veruiemo inu Spofnamo, de ie le en ſam dini pravi vezhni nedoshetni prefmerni Bug, Vfigamogozh inu Stuarinik vfeh rizhi, videzhih inu neuidezhih (28r)
- (9) Sa'kramenti jesu videća zlamenia, i videća²³ zvanska svidoc'ſtva, Nevideće obećane dobrote i milosti B'ož'je (40r, rubna bilj.) // Ty Sacramenti ſo videzha ſnamina inu videzhe vunane Pryzhe / Te Neuidezhe Oblublene Gnade inu miloſti Boshye (38v–39r)
- (10) vsemogući Bog' jest' sve riči stvoril', uzd'rži i ohrani, ali niſtar' manje grih' od njega ne ishaja (45v) // Vfigamogozhi Bug ie vfe rizhi ſtuaril, gori dershi inu ohrani, oli vfai ta Greh nepride od Buga (44r)
- (11) ovi sveti, dobri, pravični, istini, mudri, vsemogući Bog', pri sebê i blizu sebe, neće va nebesih' nijednoga zla grêšnoga človika, ni Angela imeti, ni trpeti (49v) // ta Sueti Brumni, Prauizhni, Rifnizhni, Modri Vfigamogozhi, Dobri Bug, poleg, rauen inu per febi, ne hozhe Vnebefih, obeniga hudiga Greshniga Zhloueka ne Angela imeiti, ne terpeti (48r)
- (12) Dale Ezaia pravi: Eza(ia). na 66. Bog hoće svoi stan i prebivaliſće imeti v' žalostnim, prestrašenim' i umilenim bogabojećim' s'rcu (53v) // Inu Eſaias pravi, Efa. 66. Bug hozhe ſui Stan inu prebiualizhe imeiti, venim ſhaloſtnim prefrashenim inu pohleunim Bogaboyezhim fercei (52r)

Imenica *Bog*, koju particip *vsemogući* u tim primjerima određuje, može i izostati. U takvim je primjerima eliptične uporabe particip supstantiviziran:

- (13) vsemogućemu hvala i čast budi (*Predgovor*)

Uz navedene tri leksičke jedinice, javljaju se i primjeri s drugim participima, no znatno rjeđe:

²³ U izvorniku je tiskarska pogreška: *vdeća*.

- (14) I sveti Petar, 1. Epis(tola). na 1. Kapit(uli). govori, vi znate da nêste z minućim' zlatom ni srebrom' odrešeni ot' vašega tašća dugovanja ili obćenstva, koja od Otac prieste, nego s predragu precinjenu k' rvu Isuk' rstovu²⁴ (8r) // Inu S. Peter, i. Pet. i. prau, Vi veifste, de nei fte vi fteim hytru minezhim Srebrom oli Slatum odresheni, od vashiga lizhkakiga rounana, kateru fte od Ozhetou bili pryeli, temuzh fto drago cineno Kryo Criftufeuo (7v)
- (15) I da va tom' edinom, večnom, Božjem' Stanu i Božastvu, jesu tri razlučene, sa-mostojeće lastine ili sobstva (29v) // Inu de vtim enim dinim vezhnim Boshym Stanu inu Vbogaftui, fo Try reslozhene famoftoyezhe laftine oli Perfone (28r)
- (16) I vsim dobrim i Učenim ljudem jest videće očito i znano, da pred' ovim' vrêmenom', dosta dobrih vêsti, od Muži i žen, jesu želili po boljem, stanoviteim i utišenim naukom, od vere i pravih' dobrih' del' i od Božiih službi i časti (46v–47r) // Inu vfem dobrim inu vuzhenim ludem ie veidezhe inu fnanu, de pred leteim zhalom, dofti dobrih Vyftij, od Mosh inu sheen, fo zheleli po bulshim guishnishim inu troshtliuim Vuku, od te Vere inu prauih dobrih dell inu od Boshyh slushbi (45r)

Zabilježila sam samo jedan primjer u kojemu slovenski particip u atributnoj funkciji nije zamijenjen hrvatskim participom u istoj funkciji:²⁵

- (17) Da su očito pripovêdali, kad čovêk v' onu skrinju koja beše poli onih' odpustkovih' Papinih listi i pečatih' koja va crikvi biše, za jednoga m'rtvoga prijatela jedan desetak' vrže (20r) // De fo ozhitu pridigouali, Kadar en zhlouik vto Skryno poleg Odpuskouih lyfteih vti Cerqui ftoyezho, faniga Mertuiga periatila en Delfetak vershe (18r–v)

Unatoč vjernu slijeđenju Trubarova izdanja hrvatski protestanti gdjekad uvode particip i ondje gdje ga slovenski predložak nema. U sljedećim primjerima hrvatski aktivni particip prezenta stoji prema slovenskome pridjevu:

- (18) I va prvoi Knjigi [...] govori. Da Sokrates jedan' velik' slovuć i mudar Poganski Doktor govoraše (18r) // Inu lib. i. [...] prau. De Socrates en Aydoski²⁶ velik moder Vuzhenik ie dial (16v)

²⁴ Usp. *znate da niste istlennimi ričami odkuplêni, kako s zlatom' i srebrom' od vašega tašća živlen'ja, ko od' Otac' vaših' bihote prieli, nego s neprocennu Krviju kako neoskvrnêna i nedl'žna Janca IS(U)H(RS)TA* (1 Pt 1, NT2: 307).

²⁵ Dakako, to ne znači da se ciljanim istraživanjem kojemu bi polazišni tekst u usporedbi bio slovenski, a ne hrvatski kao u ovome radu, ne bi pronašlo još takvih primjera.

²⁶ Slovenski pridjev *ajdo(v)ski* izveden je iz imenice *ajd*, čije je osnovno značenje 'pogan', ali znači i 'velikan', premda ga rječnici označuju rijetkim (Slovar 2000; Fran 2016).

- (19) Gospodine ne vlizi s tvojim rabom va Sud', jere pred' tobom' niedan živući ne bude pravadan (36r) // Gofpud, ne hodi ftuieim hlapcem vto Praudo, Sakai pred tebo oben shiu ne bo prauizhen (35r)
- (20) Va tih' hote naiti, da Bog svim žalostnim', pokornim i vernim' va IS(U)H(RST) A veru'jućim, vse grihe zaostunj po milosti (49v, rubna bilj.) // Vtih bodo neshli / De Bug vřem Reunim / Pokornim / inu Vernim Vcristufa / Vře Grehe řabřton is Gnade / Odpuszhe (48r)

U tim je primjerima sintaktički odabir hrvatskih protestanata uvjetovan težnjom za preciznijim semantičkim nijansiranjem, odnosno fokusiranjem značenja na aktivno trajanje radnje – naspram stanja, koje bi se značenje prenijelo uporabom pridjeva kao u slovenskome jeziku. Osim toga ne smije se smetnuti s uma i razlika u rekciji u primjeru (20). U suvremenome hrvatskom jeziku naime pridjev *vjeran* ne otvara mjesto prijedložno-padežnome izrazu, a tek bi trebalo istražiti kako je bilo u hrvatskome i slovenskome (književnom) jeziku 16. stoljeća. Ostaje činjenicom da su hrvatski protestanti aktivno vladali participima doživljavajući ih bitnim sintaktičkim obilježjem književnoga jezika, za čijim su izražajnim mogućnostima mogli posegnuti kada su to procijenili potrebnim. Naravno, u onoj mjeri koja neće iznevjeriti veću razumljivost prijevoda.

Particip u funkciji atributa najbolje je potvrđen u hrvatskome staroslavenskom (hrvatskome crkvenoslavenskom) jeziku, a tako i u *Misalu hruackome* (1531.) Šimuna Kožičića Benje (Eterović 2014: 115–133). Rabi se često i u prijevodu Svetoga pisma Bartola Kašića (Vrtič 2009a: 307–309), a njegova je uporaba zabilježena i u kajkavskim pravnim spomenicima 16. stoljeća (Kuzmić 2009: 426–427; 2011: 366) te svim stilizacijama hrvatskoga književnog jezika sve do 19. stoljeća (Vrtič 2009a: 309; Farkaš Brekalo 2013: 200–203; Štebih Golub 2013: 248–249). Isto vrijedi i za one primjere u kojima dolazi do njegova poimeničenja, kako će se vidjeti u sljedećem poglavlju. Premda su u svim stilizacijama hrvatskoga književnog jezika zabilježeni primjeri u kojima se umjesto sklonjiva oblika rabi nesklonjiv particip, iznenađuje postojanost tako duga čuvanja sklonjivih oblika (posebice participia u funkciji situacijskoga determinatora objekta, gdje već i u starijim tekstovima može izostati akuzativ), što je posljedicom činjenice da su participi zasigurno doživljavani jednim od ključnih elemenata literarne manire i biranoga stila. Stoga nije neobično da ih u određenoj mjeri zadržavaju i hrvatski protestantski pisci 16. stoljeća, i to unatoč tomu što relativna rečenica kao konkurentno sintaktičko sredstvo već znatno preteže u hrvatskome književnom jeziku 15. i 16. stoljeća (Štrkalj Despot 2007: 417–421, 427).

Dok je particip u funkciji atributa u istraženome korpusu uvijek sklonjiv,²⁷ particip koji ima značenje atributa situacijske determinacije zabilježila sam u trima primjerima, i to uvijek u nesklonjivu obliku:

- (21) I svi ovi, koi naše knjige čtu, nas pripovida'juć' sliše, ne mogu inako govori-
ti (18r, rubna bilj.) // Znu vli ty kir nashe buque bero / nas pridiguiozh slishio
/ ne mogu drigazhi gouoriti (16v–17r)
- (22) I ovi nauk, dobre, žalostne, prestrašene vesti va njih' teških' napasteh, v' tugah'
i na Sm'rti pravo tēši, krēpi, obeseli i s'rčne čini, kad' sliša'ju da jest ovo volja
i zapoved božja, i da sliše njih' Nevēstaca samoga IS(U)H(RST)A govoreć' i
pripovidajuć', da se ima'ju celo nadiati i stanovito verovati da im su sprave vsi
grih i prosti, da su Z bogom spravleni i smireni, da su Bogu ugodni i prijetni
radi IS(U)H(RST)A (52r) // Inu leta Vuk, te dobre, shalofne prefrashene vyfti
vnih teshkih Iskushnauah, nadlugah inu vti Smerti prou potroshta, obesheli inu
ferzhne, redle fturi, Kadar slishio, De ie tu ta Vola inu Sapuuid Boshya, Inu de
slishio nih Shenina famiga Criftufa, gouorezh inu pridiguiozh, de fe imaiio cilu
fenefiti, inu terdnu Verouati, De fo nim guishnu vsi Grehi Odupuzheni, De so
Sbugom sprau leni inu fmyrieni, De fo Bogu lubi inu perietni, Nekar fa volo nih
lafne Brumne, Prauice vrednufti, oli fa volo nih slushbi oli dobrih del (50v)

Particip u funkciji situacijskoga determinatora objekta određuje ime koje vrši sintaktičku službu direktnoga objekta u rečenici, a uvedeno je glagolima koji najčešće pripadaju skupini *verba intelligendi, cogitandi, percipiendi, loquendi* i dr. (Večerka 1996: 195–198, nav. prema Eterović 2014: 133–134). U hrvatskome staroslavenskom jeziku takav particip uvijek stoji u akuzativu,²⁸ a akuzativ nalazimo i u hrvatskoglagoljskome *Misalu hruackom* (1531.) Šimuna Kožičića Benje, dok je u primorskim lekcionarima češći nesklonjiv oblik, a tako i u hrvatskome književnom jeziku 15. i 16. stoljeća (Eterović 2014: 133–145; Vrtič 2009a: 313–314; Štrkalj Despot 2007: 417–418, 420–421). U prvome hrvatskome katoličkom prijevodu Svetoga pisma – onome Bartola Kašića – potvrđeni su i sklonjivi i nesklonjivi oblici, a primjeri u kojima se takav particip sklanja mogu se pratiti sve do 19. stoljeća (Vrtič 2009a: 310–315).

²⁷ Da tako nije i u ostalim hrvatskim protestantskim izdanjima, pokazuje primjer koji navodi Tanja Kuštović iz glagoljičkoga i ćiriličkoga Novoga zavjeta: *po proroku govoreći* (2014: 126).

²⁸ Hrvatskomu staroslavenskom jeziku svojstveno je kolebanje među oblicima za akuzativ kada u službi direktnoga objekta dolazi zamjenica (v. više u Eterović 2014: 138–140).

4. 2. Supstantivizirani particip

Supstantivizirani particip posve je izniman u istraženoj korpusu. Unatoč tomu vrlo je zanimljiv ovaj primjer eksplikativne kontaktne sinonimije zabilježen na stranicama *Artikula*:

- (23) OD pokore se uči da s padećim' ili koi u grih' upada'ju, pokle jesu K'ršćeni, vsagda, kada godire se obrate i pravo pokoru čine, mogu dobiti proščenie grihov (39r) // OD te Pokure se vuzhi, de tim, kir so po tim Kerstu špet Greshili, vfag zhas, kadar se preoberno inu prauo Pokuro deio, mogo dobiti Odpuřzhane tih Grehou (38r)

Jedna uz drugu, donose se dvije jednakovrijedne sintaktičke inačice: poimenačeni particip i odnosna rečenica, prva kao obilježje visokoga stila i knjiškosti, a druga kao obilježje niskoga stila i razgovornosti. Odnosna rečenica u Trubarovu prijevodu pokazuje nam da hrvatski protestanti nisu uveli odnosnu rečenicu radi pojašnjenja participia, što bi bio očekivani postupak u kontekstu njihove težnje za postizanjem što većem broju recipijenata prihvatljiva i razumljiva prijevoda, već su postupili upravo suprotno tomu – uvodeći particip uz odnosnu rečenicu! Odabir sintaktički ekonomičnijeg izraza odraz je njihova poznavanja tradiranoga književnog jezika, ali upućuje i na to da u razgovornome jeziku 16. stoljeća participi u ovoj funkciji možda nisu još bili sasvim nepoznati i nestali iz uporabe, iako su ostali presudnim obilježjem knjiškosti.

Supstantivizirani aktivni particip prezenta uveden je i u sljedećem primjeru, gdje stoji uz imenicu također kao eksplikativni kontaktni sinonim:

- (24) poimani kada V. C. P. razumê i zmisli mêsto d'ržećega ili namêstnika V. C. P. va Orsagu, i prvoga tere tonalčnikom ili svêtnikom u vladan'ju, i poslom, od drugih' redov', koi su se u Ratisponi bili skupili na Tonalč radi Koncilia ili Spravišća (27v–28r) // De ie V. C. M. od tiga Stoltarie vtim Rayhu, inu od tiga Vfshiga inu od tih Ratou tiga Cefarieuiga Regimenta, inu od tih Legatou inu Slou tih drugih Stanou, kir so vtim Regenshpurgi vkupe bili prishli, refoumela inu faftopila ta nih fuit inu odlozhig (26r)

4. 3. Particip u funkciji sekundarnoga predikata

Particip u funkciji sekundarnoga predikata dobro je potvrđen u istraženoj korpusu, no uvijek je riječ o nesklonjivu obliku – gerundu:²⁹ aktivni parti-

²⁹ S obzirom na to da hrvatski protestanti rabe nesklonjiv particip u funkciji sekundarnoga predikata, ovdje slijedim Ivanu Vrtić (2010), koja u takvim primjerima govori o gerundima i gerundskim konstrukcijama.

cip prezenta završava na *-ć(i)*, a aktivni particip preterita I., vrlo rijedak u *Artikulima*, na *-(v)ši*.³⁰ U hrvatskome staroslavenskom jeziku takav nastavak aktivnoga participa prezenta javlja se sasvim iznimno, a u zbornicima neliturgijskoga sadržaja nešto češće, iako još uvijek vrlo rijetko (HCJ 2014: 185, 227–228). Nastavak *-ći* premoćan je u najstarijim hrvatskim latiničkim spomenicima.³¹ U Kašićevu prijevodu Svetoga pisma stanje je potpuno jednako onomu koje za-
tječemo u *Artikulima* (usp. Vrtič 2009a: 316–325, 342–344). Ipak, hrvatski protestantski prijevod *Artikula* izdvaja se i u odnosu na tradirani liturgijski jezik i u odnosu na Kašića malobrojnošću apsolutnih konstrukcija: drugim riječima, subjekt participske konstrukcije tek se u jednome primjeru ne podudara sa subjektom predikatne radnje.

Hrvatski gerund na *-ći* u funkciji sekundarnoga predikata može stajati na mjestu slovenskoga u istoj funkciji:

- (25) B'rže i raji zal' konac', zlu Sm'rt' primu, tere zna'jući i videći v' pakal gredu, nego z malahnim, lahkim' i kratkim' trpljeniem va nebesa (25v) // Raishi hud konez, hudo Smert v'famo, Inu vedeožh inu videožh Vpekal gredo, koker fmahinim, lahkim inu kratkim preterplenem vta Nebesŕa (23v)
- (26) i da svih' onih' ki va nj veru'ju Duhom svetim (pošila'juć va njih' s'rca) čisti, tvrdi, krêpi, i vsakoga plemena dari i dobrote dëli, i daje život večni (31v) // Inu de on vfe te, kir vnega Veruio, S. Duhum (posleožh vnih serza) zhifti, terdi, troshta, Inu vfe shlaht daruue inu dobrute dili, inu daie ta vezhni leben (30r)

U primjeru (25) gerundi su semantički ekvivalenti uzročne rečenice. U primjeru (26) gerundska se konstrukcija može tumačiti dvojako: (a) gerund u

³⁰ To se podudara sa stanjem u drugim izdanjima hrvatskih protestanata u 16. stoljeću, premda su – doduše, posve iznimno – zabilježeni i drugi oblici (Fancev 1916b: 51–54; Kušćović 2014: 125–126). Zanimljivi su primjeri korekcije participskih oblika na glagoljičkome arku naslovljenu *Slova ostavljena i pogrišena*, što sadrži ispravke *Prvoga dela Novoga testamenta*, a koji je arak priveo u obzor hrvatske filologije Stjepan Damjanović. Jedan takav primjer ubraja u promjene na morfološkoj, a drugi u one na leksičkoj razini (2014: 121–126). U primjeru *glas vapijući v pustinji* (3a) ispravlja se participski oblik u *vapijućega*, gdje je pogreška promijenila značenje cijeloga izraza. Premda je ta korekcija nedvojbeno motivirana semantikom, buduća istraživanja ponudit će odgovor na pitanje svjedoči li otisnuti oblik možda i o svojevrsnoj hiperkorektnosti prevoditelja pri pretvaranju sklonjivih oblika participa u funkciji sekundarnog predikata u nesklonjive. Revni prevoditelj mogao je paziti na to da eventualne oblike u kosim padežima valja zamijeniti (novim) nominativom, zbog čega su se pogreške mogle dogoditi i ondje gdje to nije trebalo. U primjeru *kad pride, i tukući tuđe mu otvore* mijenja se podcrtani izraz u *tući bude* (101a), što Damjanović tumači težnjom za postizanjem razumljivijega rješenja. Interpunkcija i uvođenje participa veznikom *i* promijenili su njegovo značenje iz vremenskoga u načinsko, koje je ne samo pogrešno nego i besmisleno (parafrazirano: *otvore mu kucanjem*).

³¹ Primjerice Darija Gabrić-Bagarić navodi podatak da se u *Žićima svetih otaca* nastavak *-eći* pojavljuje 212, nastavak *-ući* 147, a oblici na *-aje* samo 7 puta (1995: 54).

funkciji sekundarnoga predikata kao semantički ekvivalent načinske rečenice i (b) gerund u atributnoj funkciji, koji pobliže određuje imenicu Duh. Budući da je particip u atributnoj funkciji gotovo redovito sklonjiv, ovdje je dana prednost prvomu tumačenju.

Hrvatski gerund u funkciji sekundarnoga predikata međutim ne stoji najčešće prema istoj slovenskoj sintaktičkoj konstrukciji, već kondenzira različite hipotaktičke i parataktičke odnose iz predložka, što potkrepljuju ovi primjeri:

- (27) IS(U)H(RS)T, svi Proroci, Apustoli, Mučenici, kada ovu pravu staru Veru i pravi stari nauk Božii pripovêda'jući čudesa čineći tvrjahu i narejahu, vazda im 'je bila sila slišati i trpeti, da hote jednu novu krivu veru začeti, ljudi činiti zabluditi i smutiti (1r, rubna bilj.) // Criftus / vfi Preroki / Iogri / Marterniki / kadar so to prauo staro Vero inu na praui Vuk Boshy terdili / so vfelei morali slishati inu terpeti / Se oni hote eno Nouo kriuo Vero fazheti / te ludi smotiti inu fepalati (1r)
- (28) I budući im' lipo, dugo i razumno pripovêdal', od' toga pravoga Boga, koga oni prvo nisu znali, ni od' njega slišali, tere učeeći ih' ovu pravu veru. Ustahu se suprot' njemu duhovni i naiučenei i oblastnei Poganê, Stoici i Epikurei, to jesu bezdušni i polverci, si se š njim' močno tirahu i pregovorahu (1v–2r) // Inu kadar on nim lipu, dolgu inu falstopnu pridiguie, od tiga prauiga Boga, kateriga poprei ne so fnali, ne od nega slishali, inu nee to prauo Vero vuzhi. Vftano gori fubper nega ty andothliui ludi, inu ty ner vuzheneshi inu oblaftnishi Aydi, ty Stoici inu Epicurary, ty fe shnim filnu ftritaio inu dishputiraio (1v–2r)
- (29) svi ljudi, listo po IS(U)H(RST)U radi njegova zasluženja ako se toga istoga z ovu pravu Veru va nj, i pravo Sakramente priimljući, dělnici učine, i ka sebê primu, ohranjeni i spaseni budu, Bog Otac jest' Sinom' njega i Duhom svetim u večnosti va njega otainom, čudovitim', mudrom' svêtu tako odlučil, postavil i gorê naredil' (7v) // vfi Ludi, famuzh skuŕi Iefuŕa Criftuŕa, ŕa volo nega Saslushena, aku fe tiga iftiga fto prauo Vero Vnega, inu skuŕi tu prauu lemlene tih Sacramentou, dileshni fture inu kfebi perprauio, bodo obraneni inu Ifuelyzhani, Ie Bug Ozha shnega Synum inu S. Duhum vti vezhnufti vtim nega skriunim, zhudnim modrim fueitu taku naprei vfel, odlozhil, poftauil inu gori naredil (7r)
- (30) I od' takove Vere i prihoda Isuk'rstova na ovi svit', jesu povsuda, vsagda, navlastito pri njih' oltarih' ž'rtva ofru'juć', pravili, govorili, učili i pripovidali (10v) // Inu od take Vere inu prihoda Criftufeuga na ta fueit, so oni poufod, veden, fufeb per nih Altaryh inu Offrih, prauili, vuzhili inu pridigali (9v)
- (31) I da toga nima'ju va tom mnanju tako d'ržeći³², činiti ni stvoriti, da bi oni s takovim njih neobilnim nesvršenim posluhom suprot Bogu, tere ž njih' nedopl-

³² U izvorniku je tiskarska pogreška: *d'ršeći*.

njenimi dobrimi deli, pri Bogu hoteli veliku mazdu, prošćenie, milost', život' večni, dobiti i zaslužiti (14r) // Inu de tiga nemaio vti vishi inu maningi diati nefturiti, De bi oni štako nih neobilno Pokorszino pruti Bogu, inu shnih nepolnimi dobrimi Delli, hoteli per Bugi, veliku Oduškou, miloft inu ta vezhni leben, dobiti inu fashushiti (13r)

- (32) I va tom istom' Kapituli IS(U)H(RS)T ljuto kara, koi jesu nove Nauke i Božje službe začinjali i gorê narejali, imenu'jući je bludnike, slêpce (17r) // Inu vtim istim Capituli Cristus fuari oftru te Vuzhenike, kir fo noue Nauke inu Boshye slushbe gori nareiali, Nee imenuie Sepalauce, Slepce (15v)
- (33) Da su očito pripovêdali, kad čovêk v' onu skrinju koja beše poli onih' odpustkovih' Papinih listi i pečatih' koja va crikvi biše, za jednoga m'rtvoga prijatelja jedan desetak' vrže, tako on' isti hip' kad' ov' desetak va skrinju dolê leti zučeci, tako ovoga m'rtvoga duša van iz muk' od Purgatoria va nebêsa gorê leti i grede (20r) // De fo ozhitu pridigouali, Kadar en zhlouik vto Skryno poleg Oduškouih lyfteih vti Cerqui stoyezho, faniga Mertiuga periatila en Delfetak vershe, Taku vtim istim zhasu, kadar ta Delfetak Vskryni doi lety inu fgonij³³, takutiga Mertiuga Dushiza iz Vyz vta Nebesla gori gre inu letty (18r–v)
- (34) VEće se ući, veruje i za istinu d'rži v' naših Crikvah, da se jesu po padcu Adamovom svi ljudi naturalim načinom rasplodili, rodeći se, da ima'ju porodni ili istočni grih' (30r–v) // VEzh fe vuzhi, Veruie inu fa Rifnizo dershi, vtih nashih Cerquah, De fa tim Adamouim Patzom inu Grehom, Vfí ludie, kir fo po naturski shegi royeni, fo Vgrehih pozheti inu royeni (28v)
- (35) Ja govoru vam, ni vola Otca vašega koi jest' va nebesih, da pogine jedan' od ovih' maliahnih, i karal jest Apustole, ki branjahu i kraćahu dicu k njemu nositi, v'zimljući dicu na ruke svo'je i stavla'jući ruke svoje na nje, blagoslavlaše njih³⁴ (38r–v) // Ieft vom poueim, De nei Vola vashiga Ozheta, kir ie Vnebefih, de bi poginil eden is letih ner manshih, Inu te Iogre ie fuaryl, kir fo branili Otroke knemu nefi, Ie te Otrozhizhe vfel naifui narozhai, ie na nee fuie roke polushil inu ie nee shegnal (37r)

³³ Glagol *zgoniti* u značenju 'zvoniti, zveckati' zabilježen je u slovenskoj leksikografiji s prijelaza 17. u 18. stoljeće: „**adagia sunt:** Po tozhi *fsgony*; **circunsonare**, okuli shuméti, *sgoniti*, zvinklati; **cymbaliscare**, na takelhnu reshetu biti, *sgoniti*, peiti, ali ygrati; **personare**, *sgoniti*, zvinkati, en velik glas s'zvinkaniem dati, shumlati; **pulsare**, *sgoniti*, klukati, terkati, lupati; **sonare**, *sgoniti*, lautati, glaš dati, zvinkati; **tinnire**, *sgoniti*, buzhati; **tintinare**, *sgoniti*; **y in fine verò dictionis corripitur: ut sgony, pulsat; aliàs sgoni, pulsa.**” Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608–1710)* (Fran 2016).

³⁴ Usp. *I donesohu k nemu dicu da ih bude tikati: Učenici tada karahu onih koi je prinašahu Kad ovo ISUS vidi, rasr'di se, i reče njim. Ne branite dici k mani priti, jere va ovih je kraljestvo Bož'je. Vaistinu govoru vam: Koji godi ne prime kraljestvo Bož'je kakono ditić, neće ulisti va nj. I kad' je prie narućai, i postavivši ruke svrhu njih, blagoslovi je.* (Mk 10, NT1: 186–187).

Gerund na *-ći* označuje uvijek radnju koja se događa istovremeno s radnjom upravnoga glagola, no primjeri se razlikuju po značenju koje se iskazuje gerundom i gerundskom konstrukcijom, odnosno tipu odnosa koje kondenziraju. U primjerima (27), (29) i (33) gerundi su semantički ekvivalenti načinske rečenice. U primjeru (28) gerund *ućeći* stoji u parataktičkom odnosu s konstrukcijom tvorenom od gerunda *budući* i aktivnoga participa preterita II., no prema glavnoj rečenici (predikatnoj radnji izraženoj finitnim glagolom) stoje obje konstrukcije u hipotaktičkom odnosu i semantički su ekvivalent dviju uzročnih rečenica. U primjerima (30) i (31) kondenzira se vremenska rečenica kojom se izražava istovremenost. Na mjestu uvedenoga gerunda na *-ći* u primjeru (34) bio bi logičniji izbor drugi gerund s obzirom na to da se gerundskom konstrukcijom zapravo iskazuje prijevremenost. Gerund u primjeru (32) stoji u parataktičkom odnosu prema glavnoj rečenici, no mogao bi se tumačiti i kao semantički ekvivalent načinske rečenice. Gerundi u primjeru (35) mogu se tumačiti kao semantički ekvivalent i vremenske (kojom se iskazuje istovremenost) i načinske rečenice. U svim primjerima u kojima dolazi više gerunda na *-ći* oni međusobno stoje u ravnopravnu odnosu, označujući istovremenu radnju.

Gerundom se iskazuje uzročnost i u sljedećem primjeru:

- (36) *Hoteći* Bog' dicu Adamovu kaštigati i nje od' njih' samovolnoga prevzetja odstrašiti [...], meju njimi jazike promeni, da jedan' drugomu veće razumiti ne mogaše (*Predgovor*)

Gerund na *-(v)ši* označuje radnju koja se dogodila prije radnje upravnoga glagola, dakle semantički je ekvivalent vremenske rečenice kojom se izriče prijevremenost:

- (37) I ne dvoimo, da V. P. M. *vidivši*, da va ovom' delu ništar' drugo, nego čist', spasit(e)lni Nauk' svetoga³⁵ Evanjelija čist' bez falšije i himbe raširen', V. P. M. hote na predkovanje toga, kako i ostali K'rstjanski Poglavice milostivo njim' preporučeno imeti (*Predgovor*)
- (38) i da bi *odvrgši*, što godi 'je na obe'ju strani u pismih' drugako procinjeno i razumeno, tere *popravivši* ona dugovanja k' jednoj priprostoi istini, i K'rstjanskomu jedinstvu skupila i povratila (26r) // Inu katerih maninga, faftop inu reslotik, fe fteim Pyfmom ne fgliha, Oli prou tiga Pyfma ne faftopio, De fe tih iftih Saftop inu maninga prozh del inu popraui. Inu de fe te Vere vfe rizhi, hti prau i Kerfzhanski Rifnici fpet perprauio, inu fglihaio (24r–v)

³⁵ U izvorniku je tiskarska pogreška: *svevoga*.

Zabilježila sam tek jedan primjer nominativa apsolutnog, gdje se subjekt gerundske konstrukcije razlikuje od onoga predikatne radnje:

- (39) Jeremia dugo Ijudeom va E'juptê pripovêda'juć praveć i naprêdnim' staveći grozovite i ljute kaštige i biči, koje Bog svrhu one druge Ijudeje njih' brate, i strice, po ruci Babilonjskih' ljudi radi njih' Idolatrie i neposluha biše poslal, Odgovoriše mu tako (2r) // Ieremias, kadar ie tim ludom vtim Egiptu dolgu pridi-gal, inu nim prauil inu naprei dershhal te grofouite shtraifinge, katere ie Bug zhes te druge lude nih brate inu Stryce, skuŕi te Babilonerie, fa volo nih Malykouane inu Nepokorszine, zhes nee poslal inu dopuŕtil. So nemu odguuorili (2r)

U tome primjeru gerundske konstrukcije kondenziraju vremensku rečenicu kojom se iskazuje istovremenost s predikatnom radnjom. Nominativ apsolutni bio je stabilno sintaktičko obilježje svih hrvatskih svetopisamskih prijevoda sve do 19. stoljeća, a izrazito dobro zastupljen ponajprije u posttrident-skim prijevodima s latinskoga jezika, gdje se njegovom uporabom (prema latinskomu ablativu apsolutnom) nastojalo što vjernije slijediti original (Vulgatu), no uz prilagodbu hrvatskomu sustavu (Vrtič 2010). U hrvatskome staroslavenskom jeziku dolazi vrlo rijetko, najčešće na mjestu staroslavenske, ali i hrvatskostaroslavenske konstrukcije dativa apsolutnoga, a tako je i u *Misalu hr-uackome* (1531.) Šimuna Kožičića Benje unatoč tomu što je preveden s latinskoga predložka (Eterović 2014: 146–164).

4. 3. 1. Participi glagola govorenja u funkciji sekundarnoga predikata

Participe glagola govorenja kojima se uvodi upravni i neupravni govor ili njihova slobodna parafraza te tomu srodna mjesta valja posebno izdvojiti i komentirati. Drugim riječima, radi se o gerundima glagola *govoriti* i *reći* u funkciji sekundarnoga predikata: *govoreć(i)* i *rekuć(i)*. Ti participi nisu posve nepoznati Trubaru, što je vidljivo iz sljedećih primjera:

- (40) Na kratko govoreć. Mi z našimi Pismi, knjigami i pripovidanjem' drugo ne učimo i ne želimo, samo da bi vsakoga naroda ljudi, plemenita i neplemenita stana i časti, njih' Veru, vse Božje službe, njih' življenje, stan', pozvanje, oblast, svako njih dugovanje i Dianje, d'ržali, vodili, opravili, stvorili i dokončali po Božjei voli (13v) // In Summa, Kratku gouorezh. Mi ŕnashimi Pyfmi, Buquami inu Pridigami drugiga ne vuzhimo inu ne hozhmo, Samuzh de bi vŕi shlaht ludi, viŕfokiga inu Niskiga Stanu, nih Vero, vŕe Boshye slushbe, nih leben, Stan, Poklyzane, Oblaft, Vŕe nih Dellu inu Rounane, dershali, pelali, oprauili, ŕturili inu dokonali po Boshy voli (12v)

- (41) To 'je tolikai rekući, ljudi dobri budu i pravadni od' Boga cênjeni i d'ržani, z Bogom smireni i spravleni po milosti Božjei, a ne radi njih' del ili dobrote, službe ili dostojanstva (52r) // Tu ie tulikain rekozh, Ty ludi bodo brumni inu Prauizhni od Buga shazani inu rezheni, Sbugom Smyrieni inu Sprauleni, skući to Miloft Boshyo, inu nekar fa volo nih dell oli brume, slushbi oli vrednufti (50r)
- (42) Ili ne sliših' toga ki se kara, ki spozna i prosi v' takovom' karanju i svadê (s(ve)-ti Paval Rim(lanom) na 7.) ki se tuži i prosi govorec: Ja ubog' čovik, i proč(aja) (56r) // Ne slishish li tiga Kregarie, Spofnauza inu Proshnika vtakim kregu (S. Paula Rom. 7.) kir toshi inu profsi, gouorezh, Iest bogi Zhlouik, &c. (54v)

U prvome od navedenih primjera Trubar prevodi latinski izraz *In summa* slovenskim *kratku govoreč*, no u tome nije posve dosljedan u cijelome tekstu *Artikula*. S druge strane hrvatski protestanti prevode na isti način taj latinski izraz i ondje gdje Trubar ne navodi slovensku inačicu:

- (43) Na kratko govoreći. Od ove naše prave Vere K'rstianske, ko'ju mi z našimi tovariši očitó spovêdamo, spoznamo tere učimo (12r) // In Summa. Od te nashe praue Vere Kerfzhsanske, katero iest fmuieni Touarishi ozhitu spofnamo inu vuzhimo (11r)

Na mjestima na kojima se u slovenskome predlošku nalaze u kontaktnome položaju dva ili tri glagola govorenja (tzv. dvojna ili trojna formula) uveden je u hrvatskome prijevodu gerund *govoreć(i)* na mjesto zadnjega glagola:³⁶

- (44) I kad' ga po Gradu bêhu vodili, i dosta od' njega slišali, Napokom rugahu se š njim' govorec, Ovo je(st) jedan' ričisevac, jedan' cvenjkavac', koi što godê govori, koi nove glasi pravi (2r) // Inu kadar ga fem tar tam po tim Meiftu vodio, inu veliku od nega faslishio, Hpuslednimu fo fe nem shpotali inu diali, Leta ie en Spermologus, on ie tih eden, kir repnu Seime inu Turyak prodaie, en klafar, kir noue marine prau i (2r)

³⁶ Uporaba glagola govorenja u prvome slovenskom prijevodu Novoga zavjeta razlikuje se od kasnijih slovenskih prijevoda Svetoga pisma upravo po odabranim glagolskim oblicima, među kojima i po zastupljenosti participa zadnjega glagola dvojne ili trojne formule, što je u svojem istraživanju pokazala Nina Ditmajer (2014), usporedivši *verba dicendi* u prvome slovenskom prijevodu Novoga zavjeta (Primož Trubar, 1555. – 1577.; 1582.), prvome cjelovitom slovenskom prijevodu Svetoga pisma (Jurij Dalmatin, 1584.) i prvome katoličkom slovenskom prijevodu Svetoga pisma (Jurij Japelj, 1784.). Trubar rabi prezent, a Dalmatin i Japelj perfekt, dok je upravo u Japljevu prijevodu, koji je sintaktički vjeran Vulgati, osobito često uvođenje gerunda *rekoč* na mjestu zadnjega glagola u formuli. Ditmajer ističe da se taj oblik vrlo često pojavljivao u onodobnim liturgijskim tekstovima, postavši osobito popularan u 19. stoljeću (2014: 91). O glavnim akterima i tijeku revitalizacije u prethodnim razdobljima neproduktivnih participa i gerunda u slovenskome književnom jeziku 19. stoljeća v. više u Jesenšek 1998.

- (45) Kakono od toga Apustol ka Ebreanom' na 11. Kapi(tuli). svidoči govoreći (10v) // Koker od tige ta Ioger Heb. xi. pryzhuie, kir prauī (9v)
- (46) Od toga sam IS(U)H(RS)T svedetelstvo daje govoreći, Mat(ei). na 11. Nitkore Otca ne zna neg' Sin', i komu ga Sin bude očitovati (9r) // Od tige fam Criftus pryzhuie, kir prauī, Math. xi. Nifzhe ne fna tige Ozheta, famuzh ta Syn, inu komu ga Syn hozhe refodeti (8r)
- (47) Kako to sam' IS(U)H(RS)T svêdoči, govoreći, Marko na 12. David jest po Duhu svetom' govoril', koi tako govoraše (10r) // Koker tu fam Criftus pryzhuie, kir prauī, Mar. xij. Daudī ie skuī S. Duha gouuril, kir ie dial (9r)

Istim sintaktičkim sredstvom služe se hrvatski protestanti pri uvođenju upravnoga govora ili pretvaranju upravnoga govora iz slovenskoga predložka u neupravni govor u svojem prijevodu:

- (48) Da ništar manje sila mu bê osujenje i kletvu od njih slišati, i odlučenje od' njih' prieti (govoreći, Da jest Boga psoval', Moiseja ž njega zakonom, njih Božje čašćenie i službe i crikvu odvrgal' i poružil) i s kameniem' posutu i pobienu biti (1v) // Oli natu hpuslednimu, ie on moral to praudo od nih fashlishati, inu ta odlozhig pryeti, On ie Boga shentoual, tige Moifefa shnega Poftauo, nih Boshye slushbe inu Cerkou fauergal inu fashpotoual, Inu skamenem pobyen inu poftut biti (1v)
- (49) Nato jesu oni nemu odpisali govoreći, tako jest, dosta K'rstianskih' Artikulov' krivo se uče, Božje službe, časti i naredbe se ne d'rže pravo, Duhovni ljudi ne d'rže svoje življenje i stan' kako se pristoi (20v) // Natu fo oni nemu fpet piffali, Ia, Dosti Kerfzhanskou Articoulou fe kriuu vuzhe, Boshye slushbe fe ne dershe prou, ty Duhouni ne pelaio nih Stanu koker slishi (19r)
- (50) Jere što godire ka godi lotrica reče i veli, rekući neprudne crikve zidati, s križi okol hoditi, da se v' sobotu nima prati, to vse čine (25r) // Sakai kar kuli lizhkaka lotryza rezhe inu vely, bodi vnuzne Cerque fidati, Scryshi okuli tepfti, de fe Vloboto nema prati, Tu vfe deio (23r)
- (51) Jere istino jest da vsi ima'ju jedan' naturali porodni razum' i znanje, ne da bismo mogli što pri Bogu opraviti, Kakono rekuć, da bismo mogli Boga is cela s'rca ljubiti i bojati se, Nego listo va zvainskih' delih' života ovoga ima'ju svo'ju vlašću slobodnu volju, zlo ili dobro sebe izabrati (45r) // Sakai oni Ia imαιο vfi, en Naturski porodni Refum inu eno fastopnoft, Nekar de bi mi mogli kao per Bugi oprauiti, koker de bi mogli Boga is ferza lubiti, fe gabati, Temuzh le vtih vunanih dellih tige shiuota, Imaio fuio laftno Fray volo, Tu hudu oli tu dobru febi Ifuoliti (43v)

Takvo uvođenje upravnoga ili neupravnoga govora pomoću aktivnoga participa prezenta glagola *govoriti* ili *reći* nesumnjivo je preuzeto iz hrvatskoga staroslavenskog jezika, a isti model nalazimo i u hrvatskome književnom jeziku 15. i 16. stoljeća (Štrkalj Despot 2007: 423).³⁷ U njemu se naime upravni govor uvodi (a) aktivnim participom prezenta glagola *glagolati* i, znatno rjeđe, *reći*; (b) aktivnim participom preterita I. glagola *otvećati* i finitnim oblikom glagola govorenja (Eterović 2014: 203–211; Gjurkova i Mihaljević 2014: 147–148). U prvome slučaju nalazi se iza predikata glavne rečenice, a u drugoj ispred njega. U hrvatskoglagoljskome *Misalu hruackom* (1531.) Šimuna Kožičića Benje upravni govor uvodi se (a) aktivnim participom prezenta glagola *govoriti* i *reći*, gdje particip stoji prema latinskome participu prezenta aktivnom glagola *dico, dicere*; (b) aktivnim participom preterita I. glagola *otvećati* i finitnoga oblika glagola govorenja, gdje particip stoji prema latinskome participu perfekta pasivnom *respondeo, respondere* (Eterović i Vela 2013: 12–13; Eterović 2014: 229–235). U Kašićevu i Katančićevu prijevodu Svetoga pisma zatečeno je stanje slično onomu u Kožičićevu misalu pod utjecajem latinskoga predloška (usp. Vrtić 2009a: 319; 2009b: 374).

4. 4. Nesklonjivi particip *buduć(i)* u funkciji kopule ili glagolskoga predikata

Konstrukcija nesklonjivoga participa (gerunda) *budući* s imenicom, pridjevom, aktivnim participom preterita II., pasivnim participom preterita ili prijedložno-padežnim izrazom javlja se u hrvatskome književnom jeziku od 13. stoljeća, no on zadržava svoje glagolsko značenje i u funkciji je kopule glagolskoga (s aktivnim participom preterita II.) ili imenskoga (u drugim slučajevima) predikata, dok uzročno, rjeđe vremensko ili načinsko, značenje nosi cijela konstrukcija (Gabrić-Bagarić 1995: 58; Vrtić 2009a: 327). Nesklonjivi particip *budući* opisao je i Bartol Kašić u svojoj gramatici (1604.), imenujući ga gerundom i rabeći ga obilno u svojem prijevodu Svetoga pisma, a konstrukcije čijim je dijelom zastupljene su u većoj ili manjoj mjeri (najčešće konstrukcija s aktivnim participom preterita II.) u pisaca i njegova i kasnijega vremena (o tome v. više u Vrtić 2009a: 304, 325–342; 2009b: 377).³⁸ Usporedbe radi zanimljivo je ovdje upozoriti na to da je konstrukcija gerunda *buduć(i)* s imenicom, pridjevom

³⁷ O svojstvima upravnoga i neupravnoga govora te mjerilima njihova razlučivanja u hrvatskome i makedonskom staroslavenskom jeziku v. više u Gjurkova i Mihaljević 2014.

³⁸ Pišući o toj konstrukciji u štokavskome književnom jeziku 17. i 18. stoljeća, Loretana Farkaš Brekalo smatra ga veznikom s uzročnim značenjem (2013: 201), no s obzirom na to da on nije izgubio glagolsko značenje, kako je vidljivo iz primjerâ (različito primjerice od njegove uporabe u suvremenome hrvatskome standardnom jeziku, gdje norma zahtijeva uporabu veznika *budući da* i finitnoga glagola), bolje je govoriti o gerundu. Usp. Gabrić-Bagarić 1995: 58.

ili prijedložno-padežnim izrazom česta i u hrvatskoglagoljskim natpisima i grafitima 16. stoljeća, no ondje ima značenje vremenske ili relativne rečenice (Mihaljević i Sudec 2011: 414–415).

U istraženome korpusu zabilježen je nesklonjivi particip *buduć(i)* samo u funkciji kopule imenskoga ili glagolskoga predikata. Riječ je o sintaktičkoj značajki isključivo hrvatskoga prijevoda, koja je uvedena prema različitim konstrukcijama iz slovenskoga predložka: zavisnim surečenicama vremenskoj (uvedenoj vremenskim prilogom *kadar*) i uzročnoj (uvedenoj uzročnim prilogom *zakaj*) ili pak riječju *potehmal*, čiji je raspon značenja vrlo širok, ali svodi se ponajprije na uzročnost (Slovar 2001: 99–102). U skladu s time značenje potvrđenih primjera obično je uzročno, a rjeđe bi se moglo tumačiti i kao vremensko, no opet većinom u onome smislu u kojemu se prijevremenost logički podrazumijeva u okviru njihova prvotnoga značenja.

Gerund *buduć(i)* u funkciji kopule glagolskoga predikata dolazi u konstrukciji s aktivnim participom preterita II.:

- (52) I budući im' lipo, dugo i razumno pripovêdal', od' toga pravoga Boga, koga oni prvo nisu znali, ni od' njega slišali, tere učeći ih' ovu pravu veru. Ustahu se suprot' njemu duhovni i naučenei i oblastnei Poganê, Stoici i Epikurei, to jesu bezdušni i polverci, si se š njim' moćno tirahu i pregovorahu (1v–2r) // Inu *kadar* on nim lipu, dolgu inu *fastopnu* pridiguie, od tiga prauiga Boga, kateriga poprei ne fo fnali, ne od nega slishali, inu nee to prauo Vero vuzhi. Vftano gori *šubper* nega ty *andothliui* ludi, inu ty ner vuzheneshi inu *oblaftnishi* Aydi, ty Stoici inu *Epicurary*, ty se shnim *filnu* *štritaio* inu *dishputiraio* (1v–2r)
- (53) Aaron Moiseov brat veliki Pop', buduć' on' sa vsu celu staru Izdraelsku crêkvu i obćinu va Pustinji, takaiše iz *vlašće* bogoljubnosti, od svoje dobre vole, misli i mnanja, tere po volê i prošnjê P'lka, jednu Bož'ju službu ili čast onomu Bogu, koi ih biše silnu ruku iz Ejuupta izvel, naredil i nastavil, tere iza toga Telca zliil', i gorê na stup postavil, častnoga brzihu, i rano vstavši se, ž'rtvamu prikazahu, i sede puk' jêsti i piti, i v'stahu se igrati (16r) // Aaron Moisefou brat, ta Vishifar, *kadar* ie on fto celo Staro Ifraelsko Cerkouio inu Gmaino vti Pufzhau, tudi is *laftne* *andohti*, is *fuie* dobre vole, misli inu maninge, inu po voli inu *proshni* tiga Folka, eno Boshyo slushbo timu Bogu, kateri ie neefto *fylnu* roko is tiga Egipta bil *ispelal*, gori naredil, inu enu Slatu Telle Slil, inu gori na *ensteban* *postauil*, ino fo *poleg* nega tu Shegnane *obhayali*, dobru *Ieili*, *pyli* inu *okuli* nega *pleffali* (14v–15r)
- (54) Buduć vaša Cesarova prezmožnost' zapovedala *spravišće* Orsaga u Augusti, da bi se svêtovalo i odlučilo *cića* pomoći suprot Turku ljutomu, Bašćinskomu i staromu K'rstianskoga imena i Božjega slova neprijatelju, kako bi se mo-

glo njegovomu isteku i zlu hotin'ju, neprestannomu i večnomu bo'ju tere nje-
ga pripravi protiviti ili suprot' stati (26r) // Potehmal ie ta vasha Ceffarieua
Maiefteta vnuuizh, enu gmain vkupe Sbrane inu hoyene vfiga Rayha, vletu
Meiftu Aushpurg, miloftiuu vunkai piffala inu fapouedala. De fe tukai ima vku-
pe fuetouati, Koku bi fe timu Turku, timu grofouitimu ftarimu fouurashniku
tiga kerszhanskiga Imena inu te nashe Vere, fano mozhno voisko, dofti leit inu
veden moglu fuper ftati, inu pred nim tu Kerfzkanftuu obraniti (24r)

Gerund *buduć(i)* u funkciji kopule imenskoga predikata dolazi u konstrukci-
ji s imenicom, pridjevom ili pasivnim participom preterita:

- (55) Kako i Galatom' se zgodi, Koi buduć od' svetoga Pavla preobraćeni, i kako
sam' piše, prerajeni, jesu prem po krivih' Apustolih' ke nutar bihu vlezli, zmu-
ćeni i jedan' dël' zapelani bili (*Predgovor*)
- (56) I buduć nam' povedano i pisano od dobrih' ljudi. Da tih naših' tovariš' i te naše
knjige, Nauci, i ove naše Božje službe, koje se priproste i niske vide (tere nai-
veće zato, da veće kako prvo Mise ne služimo) nikim' se čudne i dive, nezna-
ne i nove čine (3v–4r) // Inu potehmal ie meni pouedanu inu piffanu od dobrih
ludi. De tih muih Touarisheu inu te muie Pridige, Nauuki inu te nashe Boshye
slushbe, kir fe shleht preproste vidio (Inu ner vezh fa tiga volo, kir mi vezh ko-
ker poprei ne Mashuiemo) fe tim enim zhudne, nefnane inu Noue fde (3v)
- (57) Buduć tada svi va grêhu početi, rojeni, i po naturê jesu Sinove s' rda, njih s' rce,
njih' vola' njih' misal' i žele, od' mladosti jesu listo zle i hudobne (5v) // Poteh-
mal vfi Ludi fo vtim Grehu poheti, rojeni, inu fo po Naturi Otroci tiga ferda,
nih ferce, nih vola, nih missel inu shele, fo od mladui le sle inu hude (5r)
- (58) I buduć niki ot ovih' Artikulov' nauk' i besede va ovih knjizicah' v diačkom i
Nimskom jaziku, kratko, i kada godi škuro izrečeni i postavljeni [...] Toga radi
jesmo te iste Artikule i besede, z drugimi i z obilneimi besedami, Eksempli i
prilikami, stumačili, izgovorili tere zložili (24r) // Inu kadar fo ty eni Articuli,
Nauuki in besfede vletih Buquizah vti Bukoufzhini Nembszhini, kratku inu
zhafi temnu ifrezheni inu postauleni [...] Obtu fem te iste Articule inu besfede,
fdrugimi inu sobilneshimi besfedami Exempli inu Perglihama, Iftomazhil,
ifgouuril inu islushil (22r)
- (59) Jere buduć svi ljudi po Adamovim³⁹ padcu ot materine utrobe po Naturê, griš-
nici, plni hudih' žel', nepriazni i neposluha suprot Bogu, ne mogu Božiih' zapo-
vedi i zakonov' svršno i naplne d'ržati (32r) // Sakai potehmal vfi ludie po Ada-
mouim Patzu, od Maternika teleffa, po Naturi, fo Greshniki, polni hudih shelij,
Souurashtua inu Nepokorfzhine pruti Bogu, Nemogo tih Boshyh Sapuuid inu
to Postauo cilu inu popolnoma dershati (31v)

³⁹ U izvorniku je tiskarska pogreška: *Adomovim*.

- (60) Zato buduće' ova naša skvarena Natura, plna hudih' žel i grihov', ne nahajamo niednoga pravoga, svršna, čista, dobra dianja ili dela u nas', takaiše ćutimo i vidimo na sebe i va sebe, navlastito u vrime Sm'rti, da nismo Bogu pravo volni i poslušni (32v) // Ia kadar ie ta nasha iscashena Natura polna hudih shelij inu Grehou ty zhlij, taku my ne naidemo obeniga prauiga polniga zhiftiga dobriga diana oli della notri vnas, My tudi pozhutimo inu merkamo na febi, fufeb leshozh na fmerti, de ne smo Bogu prou volni inu pokorni (31r–v)
- (61) Pravadni buduće stvoreni po Veri, mir Z bogom' imamo (55v) // Kadar fimo Prauizhni sturieni skući to Vero, taku imamo myr Sbugom (54r)
- (62) Jere Božja pravda jest ova, koja takaiše naša postane, buduće' nam darovana (55v–56r) // Sakai ta Boshya Prauiza ie leta, Katera tudi ta nasha rata, kadar fe ona nom shenka (54v)

U hrvatskome staroslavenskom jeziku, prema dosadašnjim spoznajama, taj aktivni particip prezenta glagola *biti* česta je inačica u Misalu Hrvoja Vukčića Hrvatinića (poč. 15. st.) na mjestu drugoga mogućega aktivnog participa prezenta glagola *biti* u ostalim misalima (Eterović 2014: 105, 121, 156), no zabilježen je i u Senjskome misalu (1494.), gdje se njegovim uvođenjem u jednome primjeru preciznije određuje vrijeme označeno dativom apsolutnim čijim bi nositeljem inače ostao samo pasivni particip preterita (Eterović 2014: 154). U hrvatskoglagojskome *Misalu hruackom* (1531.) Šimuna Kožičića Benje *budućb* dolazi u sastavu jedinih dvaju dosad potvrđenih primjera nominativa apsolutnog, gdje je značenje jednoga zabilježenog primjera te participske konstrukcije uzročno, a značenje drugoga koleba se između dopusnoga i adverbzativnog (Eterović 2014: 163). Sve u svemu, rabi se kao pravi particip, koju uporabu hrvatski protestanti nisu propustili u jezik svojih izdanja.

5. Zaključak

Istraživanje sintaktičkih funkcija participa u hrvatskim protestantskim *Artikulima* potvrdilo je specifičan položaj hrvatskih prevoditelja u rascjepu između tradiranoga liturgijskog jezika i aktualnih zahtjeva za oblikovanjem književnoga jezika koji bi bio razumljiv, prihvatljiv i blizak što širem krugu korisnika. Premda u prijevodu toga djela nisu imali direktnoga predloška u dotadašnjoj hrvatskoj pismenosti, slijedili su naslijeđeni model kakav su poznavali iz tradicije. Uvođenje nesklonjivih oblika participa u funkciji sekundarnoga predikata i situacijskoga determinatora objekta te specifične konstrukcije gerunda *buduć(i)* s imenskim vrstama riječi nesumnjivo je posljedica težnje za približavanjem onodobnomu razgovornom jeziku, no uspjeli su postići i svojevr-

stan kompromis zadržavanjem pojedinih funkcija participa kao elemenata literarne manire. Pritom valja računati i s mogućnošću da su se participi u takvim funkcijama možda ipak još čuvali i u govornome jeziku. Utjecaj knjiškosti posebno je vidljiv u dobrom čuvanju (sklonjiva) participa u funkciji atributa, a tako i u pretvaranju zadnjega finitnoga glagola govorenja iz dvojne ili trojne formule u gerund pri uvođenju upravnoga i neupravnoga govora, što svjedoči o tome koliko je i dalje hrvatski staroslavenski jezik zadržao svoj prestiž kao najviša književnojezična inačica, ali i ostao uzorom. Aktivno vladanje participima i gerundima osobito je dobro vidljivo u brojnim primjerima na kojima su uvedeni na mjesto drugih konstrukcija iz slovenskoga predloška. Ruplov zaključak dakle da su hrvatski protestanti preveli gotovo posve doslovno slovenski predložak valja ipak uzeti s povećanom dozom opreza. Iako je neosporna ovisnost o slovenskome predlošku, ne valja podcjenjivati njihovu kreativnost, a osobito na sintaktičkoj razini. Koliko je sintaksa participa *Artikula* različita od one u drugim djelima hrvatskih protestanata, pokazat će buduća istraživanja.

Izvori:

DALMATIN, ANTON; KONZUL, STIPAN. 1562. *Artikuli ili deli prave stare krstianske vere, iz Svetoga pisma redom postavleni na kratko razumno složeni i stumačeni [...]. Sada v'nové is' latinskoga, nemškoga i krainskoga jazika va hrvacki verno st'lmačeni*. Glagoljičko izdanje. Tübingen. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sign. RIIA-8°-11; digitalizirani primjerak za potrebe projekta IP-2014-09-6415.).

TRUBAR, PRIMOŽ. 1562. *Articuli oli deili, te prave stare vere kerszhanske, is S. Pysma po redu postauleni inu kratku sastopnu islosheni*. Digitalna knjižnica Slovenije. Ljubljana. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-AUQON4KW/?query=%27contributor%3dTrubar%2c+Primo%27&pageSize=25> (pristupljeno 1. kolovoza 2016.).

NT1 = DALMATIN, ANTON; KONZUL, STIPAN. 1562. *Novi testament: 1. dio*. Tübingen. (*Latinički prijepis glagoljskog izvornika*. 2013. Ur. Matak, Dragutin. Adventističko teološko visoko učilište – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Školska knjiga. Zagreb.).

NT2 = DALMATIN, ANTON; KONZUL, STIPAN. 1563. *Novi testament: 2. dio*. Tübingen. (*Latinički prijepis glagoljskog izvornika*. 2015. Ur. Matak, Dragutin. Adventističko teološko visoko učilište – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Školska knjiga. Zagreb.).

Literatura:

- BILOKAPIĆ, ANTE. 1984. Teološke razlike u nauku Katoličke i Evangeličke crkve. *Crkva u svijetu* XIX/1. 20–29.
- BUČAR, FRANJO; FANCEV, FRANJO. 1938. Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije. *Starine JAZU* 39. 49–128.
- ČUPKOVIĆ, GORDANA. 2010a. Jezik odlomka reformacijskoga glagoljskog *Katekizma* iz 1561. i glagoljaška književna tradicija. *Čakavska rič* XXXVIII/1–2. 209–226.
- ČUPKOVIĆ, GORDANA. 2010b. Književnojezična koncepcija glagoljskoga i ćirilskoga Novoga testameta iz 1562./1563. Prilog proučavanju razlika. *Filologija* 55. 1–36.
- ČUPKOVIĆ, GORDANA. 2013. Prilog proučavanju inojezičnih izvora hrvatskoga reformacijskoga prijevoda Novoga testameta. *Croatica et Slavica Iadertina* IX/1. 137–144.
- DAMJANOVIĆ, STJEPAN. 2014. *Novi filološki prinosi*. Matica hrvatska. Zagreb.
- DITMAJER, NINA. 2014. Skladenjsko-pomenska vloga glagolov rekanja v Trubarjevem, Dalmatinovem in Japljevem prevodu Matejevega evangelija. *Slavica Iuvenum* XV. 87–92.
- ETEROVIĆ, IVANA; VELA, JOZO. 2013. Sintaktičke funkcije participa u *Misalu hruackome* Šimuna Kožičića Benje. *Slovo* 63. 1–22.
- ETEROVIĆ, IVANA. 2014. *Sintaktička svojstva participa u jeziku hrvatsko-glagoljskih misala*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci. Rijeka. 266 str.
- FANCEV, FRANJO. 1916a. Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga. *Rad JAZU* 212. 147–225.
- FANCEV, FRANJO. 1916b. Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Prilog historičkoj gramatici jezika hrvatskoga ili srpskoga. *Rad JAZU* 214. 1–112.
- FARKAŠ BREKALO, LORETANA. 2013. Štokavski hrvatski književni jezik u 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika 3: 17. i 18. stoljeće*. Gl. ur. Bičanić, Ante. Croatica. Zagreb. 163–219.
- Fran = *Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. 2016. Verzija 3.1. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana. <http://www.fran.si/> (pristupljeno 31. kolovoza 2016.).
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA. 1995. O problemima razvoja glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 21. 51–65.
- GJURKOVA, ALEKSANDRA; MIHALJEVIĆ, MILAN. 2014. Upravni i neupravni govor u hrvatskoj i makedonskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika. *Vita Litterarum Studiis Sacra. Zbornik u čast Radoslavu Katičiću*. Ur. Ježić, Mislav; Andrianić, Ivan; Krnic, Krešimir. FF Press. Zagreb. 139–171.

- HAFNER, STANISLAUS. 1971. Die slowenische Reformation und der Glagolismus. *Slovo* 21. 365–376.
- HCJ = GADŽIJEVA, SOFIJA; ANA KOVAČEVIĆ, MILAN MIHALJEVIĆ, SANDRA POŽAR, JOHANNES REINHART, MARINKA ŠIMIĆ I JASNA VINCE. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- JAMBREK, STANKO. 1999. *Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVII. stoljeća*. Matica hrvatska Zaporešić. Zaporešić.
- JEMBRIH, ALOJZ. 2007. *Stipan Konzul i „Biblijski zavod” u Urachu. Rasprave i građa o hrvatskoj knjižnoj produkciji u Urachu (1561. – 1565.) i Regensburgu (1568.). Prilog povijesti hrvatskoga jezika i književnosti protestantizma*. Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik”. Zagreb.
- JESENŠEK, MARKO. 1998. *Deležniki in deležja na -č in -ši. Razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*. Slavistično društvo. Maribor.
- KUŠTOVIĆ, TANJA. 2014. Jezik hrvatskog protestantskog ćiriličkog *Novog zavjeta* (1563.) prema hrvatskoglagojskoj tradiciji. *Filologija* 62. 115–129.
- KUZMIĆ, BORIS. 2009. Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika. *Povijest hrvatskoga jezika 1: Srednji vijek*. Gl. ur. Bičanić, Ante. Croatica. Zagreb. 405–455.
- KUZMIĆ, BORIS. 2011. Jezik hrvatskih pravnih tekstova. *Povijest hrvatskoga jezika 2: 16. stoljeće*. Gl. ur. Bičanić, Ante. Croatica. Zagreb. 323–385.
- MATEŠIĆ, JOSIP. 1992. O literarno-lingvističkoj koncepciji hrvatskoga protestantizma. *Buzetski zbornik* 17. 11–14.
- MIHALJEVIĆ, MILAN; SUDEC, SANDRA. 2011. Jezik hrvatskoglagojskih natpisa i grafitu. *Az grišni diak Branko pridivkom Fučić: Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.)*. Priur. Galović, Tomislav. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za povijest umjetnosti – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Staroslavenski institut – Sveučilišna knjižnica Rijeka – Općina Malinska Dubašnica. Malinska – Rijeka – Zagreb. 407–423.
- NAZOR, ANICA. 2008. *Knjiga o hrvatskoj glagoljici: „Ja slovo znajući govorim...”*. Erasmus naklada. Zagreb.
- RUPEL, MIRKO. 1927. Trubarjevi Artikuli. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* VI/1–4. 100–129.
- RUPEL, MIRKO. 1929. Glagolski in cirilski Artikuli in njih razmerje do Trubarjevih. *Slavia* VIII/2. 271–288.
- ORL = *Opći religijski leksikon*. 2002. Gl. ur. Rebić, Adalbert. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Zagreb.
- Slovar 2000. = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2000. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (pristupljeno 31. kolovoza 2016.).

- Slovar 2001. = *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*. 2001. Ur. Merše, Majda; Novak, France. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana.
- ŠTEBIH GOLUB, BARBARA. 2013. Kajkavski hrvatski književni jezik u 17. i 18. stoljeću. *Povijest hrvatskoga jezika 3: 17. i 18. stoljeće*. Gl. ur. Bičanić, Ante. Croatica. Zagreb. 221–261.
- ŠTRKALJ DESPOT, KRISTINA. 2007. Sintaktička funkcija participa u hrvatskom jeziku 15./16. stoljeća. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33. 413–429.
- VRTIČ, IVANA. 2009a. *Sintaksa Kašičeva prijevoda Svetoga pisma*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 458 str.
- VRTIČ, IVANA. 2009b. Sintaktičke funkcije participa u Katančićevu prijevodu *Svetoga pisma*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35. 365–382.
- VRTIČ, IVANA. 2010. Apsolutni nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 2. 35–48.
- Zbrana dela 2008. = *Zbrana dela Primoža Trubarja*. 2008. Pedagoški institut. Ljubljana. <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=86> (pristupljeno 31. kolovoza 2016.).

Syntactic Functions of Participles in the Croatian Protestant *Artikuli* (1562)

Abstract

The first Croatian translation of Augsburg Confession was done in the year 1562 by Croatian protestants Stipan Konzul and Antun Dalmatin. They translated Primož Trubar's Slovenian redaction and published it in two editions: Glagolitic and Cyrillic. Since they did not have a model on which to lean while translating this work, it is interesting to see what kind of language they have chosen for those editions not very closely related to the altar (as e.g. New testament), i.e. is there any difference between the language of their liturgical and nonliturgical editions or does their literary language concept remain the same.

In this article syntactic functions of the present active participle and the perfect active participle I, excerpted from the Glagolitic edition of *Artikuli*, are being analyzed. Based on their usage, the article aims at determining which status Croatian protestants have allocated to these forms, which were previously considered as the key elements of the most prestigious variant of the Croatian lite-

rary language. Although the Croatian translation follows Trubar's edition very consistently, particularly interesting are numerous examples in which Croatian protestants introduced the participle in place of other Slovenian syntactic constructions.

Ključne riječi: hrvatsko glagoljaštvo, 16. stoljeće, reformacija, Augsburška vjeroispovijest, sintaksa, particip

Keywords: Croatian Glagolism, 16th century, reformation, Augsburg Confession, syntax, participle

